

ЗАРУБІЖНИЙ СВІТ ЯК ПРЕДМЕТ ДОСЛІДЖЕННЯ НОВІТНЬОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ІСТОРІОГРАФІЇ

З'ясовуються деякі нові тенденції розвитку української історіографії доби незалежності стосовно дослідження зарубіжної історії. Розглядається діяльність провідних вітчизняних істориків, наукових осередків та історичних шкіл, аналізуються основні напрями і тематика студій, найважливіші праці зі всесвітньої історії з погляду україноцентризму. Виокремлено прогалини, сформульовано актуальні завдання для подальшого вивчення зарубіжного світу.

Однією з традицій української історіографії є те, що вона з доби княжих та козацьких літописів, із часів В.Антоновича, М.Грушевського, М.Драгоманова, І.Франка, А.Кримського та ін. ніколи не замикалася в колі суто своїх етнічних проблем, її завжди цікавили і цікавлять інші народи, і не тільки сусідні. Згадаймо, принаймні, одного з фундаторів української національної історіографії, видатного історика і державного діяча Михайла Грушевського. Паралельно зі створенням багатотомної «Історії України-Руси» він підготував і в 1919 р. оприлюднив «Всесвітню історію в короткому викладі» у 2-х томах, зазначивши, що «Всесвітня історія [...] все більше хоче бути історією всього людства, а не тільки деяких вибраних народів»¹. Закликаючи до осмислення цілісності українського історичного процесу, включаючи культурний, політичний, релігійний, економічний, соціальний та освітній розвиток, учений наголошував, що його можна досягнути лише в контексті світового історичного процесу².

Із відновленням державної незалежності України почався принципово новий етап у розвитку української історіографії, однією з примітних особливостей якого став підвищений, порівняно з радянським періодом, інтерес дослідників до історії зарубіжних країн. За минуле 20-річчя опубліковано великий масив якісно нових узагальнюючих і монографічних праць, наукових статей, навчальних посібників. За нашими підрахунками, захищено близько 70 докторських і понад 400 кандидатських дисертацій за спеціальністю «Всесвітня історія». Відтак назріла необхідність історіографічного осмислення напрацювань українських істориків, підбиття підсумків та окреслення перспективних напрямів подальших студій з історії зарубіжного світу.

Актуальність поставленої проблеми зумовлюється низкою чинників, зокрема: а) набуттям Україною статусу повноправного суб'єкта міжнародного права, зрослими масштабами і новою якістю вітчизняної дипломатії та зовнішньої політики, науковим підґрунтям якої виступає дослідження історії зарубіжжя і до свіду міжнародних відносин; б) інтеграцією української історіографії у світовий

* Калакура Ярослав Степанович – доктор історичних наук, професор кафедри архівознавства та спеціальних галузей історичної науки Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

¹ Грушевський М.С. Всесвітня історія в короткому вигляді. – К., 1919. – Ч.1. – С.4.

² Див.: Винар Л., Думки про грушевськознавство // Михайло Грушевський і Львівська історична школа. – Нью-Йорк; Л., 1995. – С.14.

історіографічний простір і необхідністю долучення наших істориків до досліджень всесвітньої історії; в) потребами суспільства мати своє, українське, бачення історії зарубіжних країн, насамперед сусідніх; г) зміною методологічних орієнтирів, відходом від партійно-класового трактування світового історичного процесу та міжнародних відносин. І, нарешті, внесок українських істориків у дослідження зарубіжного світу ще не отримав системного висвітлення в наявних історіографічних публікаціях, хоча маємо низку аналітичних й оглядових праць, автори яких З.Баран, С.Віднянський, Л.Зашкільняк, Г.Кипаренко, А.Козицький, С.Мовчан, С.Сирота та ін.³ торкнулися важливих методологічних питань сучасного історіографічного процесу в Україні та за рубежом, стану дослідження у вітчизняній історіографії проблем усесвітньої історії та минулого окремих регіонів і країн.

У цьому зв'язку особливої уваги заслуговує ґрунтовна розвідка С.Віднянського щодо діяльності наукових осередків і наукових шкіл, а також проблематики досліджень українських істориків із всесвітньої історії⁴. Цікаві спостереження і зауваги стосовно проблематики досліджень, у тому числі дисертаційних, із всесвітньої історії в сучасній Україні, їх періодизації та методології, досягнень та упущень висловив А.Кудряченко⁵. Зважаючи на важливість даного контексту, автор цих рядків доповнив нове видання свого лекційного курсу «Українська історіографія» підрозділом «Проблеми всесвітньої історії очима українських істориків»⁶. Вітчизняному досвіду цивілізаційного підходу до дослідження всесвітньої історії присвячено третій розділ монографії В.Гончаревського⁷. Важливі питання аналізу світового історичного процесу з погляду його цивілізаційного трактування порушив В.Космина⁸.

Відповідно, актуальними є мета і завдання пропонованої статті, які полягають у тому, щоб із урахуванням оприлюднених розвідок систематизувати новітні надбання українських істориків про зарубіжний світ, виокремити провідні тенденції нарощування знань із всесвітньої історії з позицій українознавчого виміру і власних оцінок, проаналізувати проблематику досліджень історії країн Європи, Америки, Азії та Африки, виявити деякі вузькі місця і прогалини в українській історіографії та окреслити перспективні напрями подальших студій.

Реалізуючи поставлену мету, необхідно, передусім, з'ясувати окремі термінологічні поняття, указати на особливості і тенденції новітньої української

³ Див.: Зашкільняк Л. Методологія історії від давнини до сучасності. – Л., 1999. – 226 с.; Його ж. Методологічні аспекти світового історіографічного процесу і сучасна українська історична наука // Українська історіографія на зламі XX і XXI століть: здобутки і проблеми. – Л., 2004. – С.24–57; Його ж. Сучасна світова історіографія. – Л., 2007. – 312 с.; Дослідження проблем всесвітньої історії // Там само. – С.260–401; Віднянський С.В. Проблеми всесвітньої історії в українській історіографії: стан та перспективи досліджень // Україна – Європа – Світ. – Вип.5: Серія: історія, міжнародні відносини. – Тернопіль, 2010. – С.23–36 та ін.

⁴ Віднянський С. Стан, проблеми та перспективи досліджень із всесвітньої історії в Україні // Український історичний журнал. – 2010. – №5. – С.166–179.

⁵ Кудряченко А. Дослідження з проблематики всесвітньої історії у сучасній Україні // Там само. – 2011. – №1. – С.180–194.

⁶ Калакура Я.С. Українська історіографія: Курс лекцій. – 2-е вид., доп. – К., 2012. – С.449–454.

⁷ Гончаревський В.Е. Цивілізаційний підхід до історії: сучасний український досвід (1991–2009). – К., 2011. – 220 с.

⁸ Космина В.Г. Проблеми методології цивілізаційного аналізу історичного процесу. – Запоріжжя, 2011. – 310 с.

історіографії у світлі сучасного історіографічного процесу, визначити місце в ньому інтелектуального потенціалу істориків України і висловити ряд застережень. Варто зазначити, що під новітньою українською історіографією більшість дослідників розуміють розвиток історичних знань в умовах незалежності України на засадах принципово нової історіографічної ситуації та методологічної переорієнтації пострадянських науковців. Вона виступає як національний компонент сучасної світової історичної науки, що представляє собою досить складну і розгалужену, а водночас і цілісну систему знань. У ній важливе місце посідають: загальна історія світу, історія окремих континентів: Європи, Азії, Америки, Африки; історія окремих регіонів або груп народів: слов'ян, арабів, народів Сходу, Латинської Америки та ін.; історія окремих держав і народів (Німеччини, Франції, Польщі, України, Китаю, Японії і т.д.); історія окремих епох: стародавнього світу, середньовіччя, нового і новітнього часу; історія певних сфер суспільного розвитку, як, наприклад, народного господарства, культури, релігії, військової справи та воєн, дипломатії тощо. Крім того, до структури світової історичної науки відносять її спеціальні галузі та дисципліни, зокрема історіософію, історіографію, джерелознавство, геральдику, сфрагістику та ін. Усі ці сегменти, узяті разом, синтезують і утворюють цілісну систему знань про історію світу, історію всього людства, у тому числі й про Україну і світове українство, про розвиток світової історичної науки та її складових. Принципи системності й українознавчого бачення проблем спонукають дослідників пам'ятати й про інші компоненти системи, зокрема про вплив міждержавних і міжетнічних чинників на побутування українських діаспор у різних країнах на тлі світових процесів. На шляхах послідовного дотримання цих принципів можна досягнути український контекст цілісності світу в його багатоманітності, виявити проблеми, що потребують розв'язання на міждержавному та міждисциплінарному рівнях. Зрештою, завдяки цьому історія України інтегрується у всесвітню історію як цілісність, що, своєю чергою, відкриває додаткові можливості для поглибленого осмислення українського бачення історії зарубіжного світу, формування повноцінної історичної свідомості українського суспільства. Забігаючи наперед, зазначимо, що переважна більшість праць українських дослідників, задекларованих як «всесвітня історія», фактично не містять української складової і можуть бути віднесені до студій із зарубіжної історії.

За роки державної незалежності України не тільки розширилися масштаби вітчизняних досліджень, а й окреслилися нові підходи до історії зарубіжних країн, починаючи від антикознавства, візантиністики, медієвістики й закінчуючи новою та новітньою історією. Відомо, що давня традиція української історіографії була перервана в радянські часи, коли дослідження всесвітньої історії та міжнародних відносин зосереджувалися здебільшого в Москві і, частково, у Ленінграді. Тільки в 1990-х рр. вона дістала нове продовження, зумовлене необхідністю критично переосмислити погляди радянської історіографії на ключові проблеми всесвітньої історії загалом, історії країн Європи, Америки, Азії та Африки зокрема, створити українську візію навколишнього світу, оприлюднити відповідну навчальну літературу, вітчизняні підручники для всіх ланок системи національної освіти. Для цього необхідно було підготувати також нові

й перепрофілювати наявні дослідницькі кадри, створити відповідні наукові та видавничі центри, сформувати наукові школи.

Провідні осередки наукового опрацювання історії зарубіжного світу нині зосереджені на кафедрах всесвітньої історії, стародавньої, середньовічної, нової та новітньої історії, історії зарубіжних країн, історії слов'ян, міжнародних відносин Київського, Львівського, Харківського, Одеського, Чернівецького, Дніпропетровського, Запорізького, Ужгородського, Прикарпатського, Волинського, Таврійського, Києво-Могилянської і Острозької академій та інших університетів, а їх координатором виступав Інститут історії України НАНУ (директор – академік В.Смолій) та відділ всесвітньої історії і міжнародних відносин, очолюваний з 1991 р. проф. С.Віднянським. Під егідою інституту видається міжвідомчий науковий щорічник «Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки». З осені 2011 р. почав розгортати свою діяльність Інститут всесвітньої історії НАН України (директор – проф. А.Кудряченко), створений на базі Інституту європейських досліджень. Проблеми сучасної історії зарубіжних країн знаходять відображення в наукових вісниках і працях академічних інститутів сходознавства ім. А.Кримського, світової економіки і міжнародних відносин, а також Дипломатичної академії при МЗС України. У 2011 р. Національний інститут українознавства МОН України реорганізовано в Національний науково-дослідний інститут українознавства та всесвітньої історії. Питання всесвітньої історії і зовнішньої політики посідають помітне місце на шпальтах «Українського історичного журналу»⁹ та інших наукових видань.

Упродовж 90-х рр. XX – першого десятиріччя XXI ст. зусиллями українських істориків підготовлено й оприлюднено національні підручники, навчальні посібники та лекційні курси з історії стародавнього світу (О.Крижанівський), античності, Стародавньої Греції та Риму (В.Балух, О.Бандровський, Д.Воротняк, Ю.Макар, О.Петречко, С.Пивоваров, М.Скржинська, В.Ставнюк та ін.), середніх віків (О.Крижанівський, О.Крижанівська, Г.Острогорський, Н.Подаль, В.Рубель, М.Рудь), нової і новітньої історії (Ю.Бураков, М.Варварцев, Б.Гончар, О.Джеджора, В.Кириченко, А.Козицький, С.Троян, В.Фісанов), історії західних та південних слов'ян (З.Баран, М.Кріль, В.Самчук, В.Яровий), історії окремих країн (М.Бурян, С.Віднянський, Л.Запшкільняк, О.Іваницька, Є.Камінський, М.Крикун, А.Кудряченко, О.Кураєв, О.Іваненко, А.Пелешко, Г.Хижняк, О.Чувило та ін.). Слід зазначити, що в навчальній літературі, як складовій української історіографії, утверджується і нова концепція історії Росії, українсько-російських відносин, що знайшло відображення в низці опублікованих посібників (В.Духопельников, Г.Казьмирчук, Н.Лешкович, О.Ляпіна, В.Мордвінцев та ін.).

Характерною рисою нового масиву навчальної літератури стало намагання більшості авторів викласти українське бачення вузлових проблем всесвітньої історії та історії зарубіжних країн, окреслити місце України, розкрити її взаємини з іншими країнами. Підготовка нового покоління шкільних і вишівських підручників та посібників супроводжувалася зміною методологічних підстав українських істориків, відходом від домінування формаційного трактування

⁹ Віднянський С.В. Рецепції всесвітньої історії на сторінках «Українського історичного журналу»// Український історичний журнал. – 2007. – №5. – С.212–216.

світового історичного процесу на користь цивілізаційного, відповідним переглядом проблематики наукових досліджень, збагаченням джерельної бази, підвищенням інтересу до новітніх надбань зарубіжної історіографії, розширенням наукових контактів та співробітництва із зарубіжними істориками, формуванням нового покоління фахівців. На жаль, далеко не вся навчальна література базується на оригінальних джерелах, власних наукових дослідженнях, частина її переобтяжена запозиченнями з російської перекладної історіографії, а вона, як відомо, сповідує принцип росієцентризму.

Які пріоритети у зацікавленнях всесвітньою історією та історією зарубіжних країн простежуються в наукових дослідженнях українських істориків, на яких проблемах акцентують вони увагу? Головні зусилля зосереджено, насамперед, на тих проблемах, які замовчувалися, спотворювалися або не знаходили об'єктивного висвітлення в радянській історіографії. З цього погляду привертає увагу монографія Т.Орлової¹⁰, підготовлена з позицій синергетики і присвячена глобальній історії в умовах індустріального та постіндустріального суспільств. Авторка виокремила такі сфери глобалізації, як духовність, політика, міжнародні відносини, економіка, соціальні процеси, що з різним часовим виміром і рівнем динамічності протікають на всій планеті, включаючи й Україну. Добру послугу історикам зробив відомий український філософ Ю.Павленко своїм глибоким студіюванням світових цивілізацій¹¹, обґрунтувавши перспективність цивілізаційного підходу в дослідженнях із вітчизняної і всесвітньої історії.

Зупинімося докладніше на характеристиці найбільш важливих і магістральних напрямів відображення в українській історіографії зарубіжної історії у часовому та просторовому вимірах. При цьому обмежимося якомога більшим переліком нових імен дослідників, груповими оцінками, оскільки формат журнальної статті не дає можливості докладно розглянути створені праці та навіть подати назви багатьох із них. Проте сучасні інформаційні технології, зокрема мережа інтернет, дозволяє за прізвищами і ключовими словами встановити ці назви.

Досить переконливою є думка О.Бандровського про те, що на зламі тисячоліть зробило помітний крок уперед у своєму розвитку українське антикознавство¹². Свідчення цього – праці Інституту археології НАН України (В.Зубар, С.Крижицький, Г.Русяєва), наукових осередків і шкіл Харківського (В.Кадеєв, І.Сергеев, С.Сорочан), Київського, Одеського, Запорізького, Таврійського (О.Мальований, В.Ставилюк та ін.) та інших університетів. Автори, спираючись на результати археологічних експедицій та новітню українську й зарубіжну літературу, збагатили історичні відомості про античні міста Криму й Північного Причорномор'я, їх політичне життя, матеріальну і духовну культуру, поглибили знання з історії Стародавньої Греції і Риму (О.Жданович, І.Євченко, О.Одрін, В.Перець, О.Петречко, Е.Петрова, Р.Рейда, І.Сергеев, В.Храновський, М.Храпунов), давньої історії країн Південної (О.Тортіка) та Східної (П.Шидловський) Європи.

¹⁰ Орлова Т.В. Історія сучасного світу (XV–XXI ст.). – К., 2007. – 552 с.

¹¹ Павленко Ю. Історія світової цивілізації: Соціокультурний розвиток людства. – Вид. 3-тє. – К., 2001. – 358 с. та ін.

¹² Бандровський О. Антикознавство в сучасній Україні // Українська історіографія на зламі XX і XXI століть: здобутки і проблеми. – С.275–276.

До провідних традицій української історіографії належить підвищений інтерес до сходознавства, започаткований видатним орієнтологом А.Кримським. У радянські часи, особливо після розгрому в 1930-х рр. його школи, з'являлися лише поодинокі публікації з цієї проблематики. Відновлення українського сходознавства пов'язане з перебудовними процесами і поверненням в Україну одного з учнів цієї школи О.Пріцака (помер у 2006 р.) та створенням у 1991 р. академічного Інституту сходознавства імені А.Кримського (директор Л.Матвеева, померла 4 липня 2012 р.), а в 1996 р. і центру сходознавства в Національному університеті «Києво-Могилянська академія», заснуванням часописів «Східний світ» та «Сходознавство». Згодом сходознавчі осередки відновилися в КНУ імені Тараса Шевченка та ЛНУ імені Івана Франка, а східні мови й історія відповідних країн вивчаються в університетах Харкова, Одеси, Сімферополя, Дніпропетровська, Запоріжжя, Острога та ін. Як наслідок, нове дихання отримала українська візантиністика та орієнталістика. У полі зору сходознавців – студіювання візантійського права, майнового становища церковних інституцій у Візантійській імперії, пам'яток історії, літератури і мистецтва, українсько-візантійських зв'язків (К.Бардола, О.Вус, М.Скржинська). А.Домановський дослідив систему державного контролю та регулювання торгівлі у Візантії IV–IX ст., а О.Луговий – роль росів та варанів у Візантії X–XII ст.

У сучасній українській медієвістиці утверджуються нові підходи до генези і періодизації європейського середньовіччя, дослідження політичної та соціально-економічної історії, зокрема Французького, Іспанського, Угорського, Чеського і Польського королівств, їх відносин із Німеччиною, Англією та іншими країнами Європи. Цьому активно сприяє діяльність Української асоціації істориків-медієвістів. Ряд авторів простежує зародження і становлення європейської цивілізації від античності до нового часу (О.Борисова, Л.Алексієвець, В.Шейко). У працях Н.Подалаяк висвітлено соціальні зміни у приватно-сеньйоріальних містах Мекленбурґа, а В.Дятлов розглянув становище нижчих верств населення німецьких міст на тлі Реформації другої половини XV – першої половини XVI ст. М.Рудь подав генезу розвитку ремісничого виробництва й торгівлі в міських поселеннях поморських слов'ян. Питанням церковної історії, місіонерсько-пропагандистської діяльності чернечих католицьких орденів присвячено дослідження Б.Бондарука та М.Чорного. І все ж має рацію О.Вінниченко, що медієвістичні студії в українській історіографії все ще посідають незначне місце¹³. Вочевидь, це пов'язано з обмеженим доступом наших істориків до відповідних джерел і оригінальної літератури.

Ряд нових явищ характерний для української історіографії нової історії країн Європи й Америки, нижня хронологічна межа якої пов'язується з добою Великих географічних відкриттів. Найбільше уваги приділено Англії, її відносинам із Шотландією та Ірландією, історії формування першого в Європі англо-голландсько-французького військово-політичного союзу. Деяко по-новому характеризують українські історики Англійську революцію XVII ст., причини й характер громадянських воєн і селянських повстань, участь Англії у війні проти революційної Франції. Значне місце в новітніх працях займає історія

¹³ Вінниченко О. Дослідження проблем середньовічної європейської історії // Там само. – С.293.

формування колоніальної політики Англії в Північній Америці та Німеччини на Африканському континенті, наростання напруженості у відносинах між ними на цьому підґрунті. Історики спростовують радянські стереотипи про «соціалістичний» та «консервативний» характер реформаційного руху нижчих верств німецького суспільства. Сучасні дослідники, продовжуючи виявляти традиційний інтерес до Великої французької революції, «силової дипломатії» наполеонівської епохи (О.Захарчук), почали помітно долати ідеологічні стереотипи минулого, повніше висвітлюють роль політичних ідей просвітників та церкви, більше уваги приділяють дореволюційній історії Франції, її культури. Дослідники демонструють також зростання зацікавленості до історії нового часу Австрії, Німеччини, Іспанії, Норвегії, Греції та інших європейських країн. Дедалі ширше вивчаються експансіоністська політика Османської імперії (В.Крот). Автори не оминули питання реставрації династичної форми правління у країнах Європи в XVII–XX ст. (І.Велігурська).

Упадають у вічі еволюційні зміни, яких зазнали дослідження з історії США, особливо ранньої колонізації, вивчення антиколоніальної боротьби індіанців, реформування державно-правових інститутів у XVII–XX ст. (С.Жук, А.Дашкевич, В.Калашников, В.Фісанов), а також Канади (О.Сич).

Можна погодитися з думкою Г.Кипаренка та С.Мовчана про те, що в умовах незалежності України сталися позитивні зрушення і проявилися нові тенденції в дослідженнях українських науковців із новітньої історії країн Європи й Америки¹⁴. Історики відійшли від штучної періодизації новітньої історії, нижня межа якої пов'язувалась із початком так званої «загальної кризи капіталізму» та жовтневим переворотом 1917 р. у Росії, і за рубіж новітньої історії переважно беруть початок або кінець Першої світової війни. Прихильники такого підходу сходяться на тому, що радикальні зміни в усьому світі наступили лише після її завершення: розпалися багатонаціональні імперії, а на їх рештках утворилося більше десяти нових держав (шанс на самостійність мала й Україна), виникла принципово нова геополітична ситуація, розгорнувся потужний національно-визвольний рух колоніальних народів Азії, Африки й Латинської Америки.

На чільне місце в українській історіографії новітньої історії зарубіжних країн висунулася проблематика Сполучених Штатів Америки. Є підстави говорити про формування української американістики, спектр якої охоплює як міжвоєнну історію США (Л.Жиленко, В.Коломойцев, І.Коляда), так і політику цієї країни в умовах «холодної війни», зокрема в Європі (Б.Гончар, А.Дашкевич, І.Коваль, І.Хижняк, В.Чумак), Азії (І.Погорелова), Тихоокеанському регіоні (С.Пронь) та на Близькому Сході (І.Зубаренко). Побачили світ перші дослідження щодо еволюції політики США стосовно інтеграційних процесів у Західній Європі (кінець 1980 – початок 1990-х рр.) (М.Бессонова, Ю.Гончар), американо-українських відносин, ставлення правлячих кіл США до відновлення української державності як у 1917–1920 рр., так і в 1990-х рр. (О.Бетлій, Н.Городня, О.Грицун, Ю.Довган, Є.Камінський, Б.Канцелярук, М.Покась та ін.). У полі зору української історіографії залишаються світові імміграційні проблеми, політика країн Центральної

¹⁴ Кипаренко Г., Мовчан С. Вивчення проблем новітньої історії країн Європи і Америки // Там само. – С.306–310.

і Західної Європи, США і Канади, Аргентини й Австралії, латиноамериканських держав, у тому числі щодо української діаспори (Н.Весела, О.Гуцол, В.Євтух, І.Лаврова, І.Макух-Федоркова, О.Міхасюта, С.Рудик, А.Самойленко, Г.Саранча, О.Сич, І.Судак, О.Ткач та ін.).

В умовах євроінтеграційних процесів набагато зріс інтерес українських науковців до новітньої історії країн Європи. Свідченням цього стала поява двох монографій, підготовлених в академічному Інституті європейських досліджень (нині Інститут всесвітньої історії): «Україна в Європі: пошуки спільного майбутнього» та «Україна в Європі: контекст міжнародних відносин»¹⁵. Їх автори порушили низку теоретичних питань міжнародних відносин і європейської безпеки, на широкому фактичному матеріалі простежили тисячолітню присутність України в Європі, починаючи з IX ст. і закінчуючи сучасністю, окреслили її геостратегічні пріоритети. Окрім загальних праць з європейської історії побачили світ країнознавчі дослідження, зокрема присвячені Німеччині. Цьому сприяло утворення та діяльність наукових осередків українсько-німецьких досліджень у структурі Дніпропетровського національного університету імені О.Гончара (керівник – проф. С.Бобильова), Харківського національного університету імені В.Каразіна (керівник – доц. О.Навроцький) та інших вишів, видання наукового збірника «Питання німецької історії», де публікуються матеріали як з історії Німеччини, німецько-українських взаємин, так і про долю німецької меншини в Україні. Ґрунтовну працю узагальнюючого характеру з історії Німеччини від давніх часів до 1945 р. оприлюднила С.Бобильова¹⁶. Серед українських германістів цінними напрацюваннями з історії Веймарської республіки, возз'єднання Німеччини, європейської політики ФРН, українсько-німецьких відносин виділяються П.Барвінська, В.Газін, Г.Грабарчук, І.Каменецький, Н.Кривець, А.Кудряченко, Д.Лакішик, О.Литвяк, І.Ліхнякевич, А.Мартинов, О.Опанасенко, І.Постемська, В.Солошенко, В.Степанов та ін.

Історії Франції присвятили праці В.Ададуров¹⁷, а також О.Іваненко, В.Манжола, Н.Масльонкіна, Б.Мирхан, Т.Телькінена, Л.Халецька та ін. Аналітичним підходом відрізняються монографії О.Брусиловської – про посткомуністичну Східну Європу¹⁸, С.Віднянського та А.Мартінова – про шанс до об'єднання Східної Європи¹⁹, колективні²⁰ та індивідуальні навчальні посібники з історії європейської цивілізації²¹, а також студії Т.Будзінського, Т.Герасимчук, М.Держалюка, Л.Дещинського, В.Копійки, М.Кордона, В.Манжоли, А.Омельченка, А.Панюка, А.Русака, В.Шниркова, О.Чугріної та ін. Десятки праць, здебільшого у форматі дисертацій та статей, віддзеркалюють результати досліджень українськими авторами військово-політичної діяльності НАТО, її східноєвропейського вектора (С.Волощук, В.Орлик, О.Санжеровський).

¹⁵ Україна в Європі: пошуки спільного майбутнього / За ред. А.Кудряченка. – К., 2009. – 544 с.; Україна в Європі: контекст міжнародних відносин / За ред. А.Кудряченка. – К., 2011. – 640 с.

¹⁶ Бобильова С.І. Історія Німеччини з давніх часів до 1945 р. – Дніпропетровськ, 2003. – 528 с.

¹⁷ Ададуров В. Історія Франції. Королівська держава та створення нації (від початків до кінця XVIII ст.). – Л., 2002. – 412 с.

¹⁸ Брусиловська О. Посткомуністична Східна Європа: зовнішні впливи, внутрішні зміни. – Одеса, 2007.

¹⁹ Віднянський С., Мартинов А. Об'єднана Європа: від мрії до реальності. – К., 2009. – 376 с.

²⁰ Історія європейської цивілізації: Навч. посібн. / За ред. В.І.Голуба. – К., 2007.

²¹ Джеджора О. Історія європейської цивілізації. – Л., 1999. – 448 с.

Якщо розглядати наявні історико-країнознавчі дослідження з кількісного погляду, то найбільше з них після Німеччини та Франції присвячено Великобританії (Ю.Блох, Т.Гогунська, О.Дьомін, І.Єремеева, В.Іщенко, В.Крушинський, О.Маклюк, О.Набока, О.Неприцький, Ю.Панченко, В.Савенков, Г.Сталовєрова, К.Черевик, О.Черевко, Н.Яковенко та ін.), Італії (М.Варварцев, Р.Калитчак, О.Пахльовська, Є.Перепелиця та ін.), Іспанії (В.Годлевська, О.Іваницька, Б.Чума, В.Шелюто), Угорщині (А.Голловач, Є.Кіш, І.Міськов), Греції (А.Пелешко, О.Терентьева), Португалії (Є.Рой), Туреччині (С.Аллахвердов, Б.Сергійчук, В.Сергійчук²², Ф.Туранли), Австрії (І.Жалоба), державам Скандинавії (О.Сахновський, О.Швед) та ін.

У полі зору українських дослідників дедалі більше місця займає історія країн Азії, Африки та Латинської Америки, у т.ч. новітня. Зростає інтерес українських науковців до історії Китаю, Кореї, Індії, Японії та інших азійських держав (І.Агапітова, О.Ленько, О.Микал, І.Попіха, В.Урусов та ін.). До речі, В.Кіктенко дослідив історію зародження і становлення українського китаєзнавства (XVIII – перша половина XX ст.), вказавши на цінність набутого досвіду для сучасних пошуків. Домінує тут, як і в інших напрямках азійських студій, навчальна література, яка дедалі повніше ґрунтується на результатах досліджень (Ю.Бураков, П.Ігнат'єв, М.Гон, В.Кириченко, А.Козицький, А.Костира, А.Поспелов, Є.Рой, І.Сергійчук, В.Степанков, О.Тумаков, О.Чижов та ін.)²³. У них простежується відхід істориків не тільки від штампів радянської історіографії, але й від історіософії європоцентризму.

Європейський вектор інтеграції України не означає, що можна нехтувати східними орієнтирами в політиці і тематиці досліджень. Доречно нагадати, що М.Грушевський у відомій праці «На порозі нової України» на чільне місце ставив чорноморську орієнтацію як важливу складову української геополітики. Він розглядав Чорне море як центр комунікації та пов'язування різномірних культурних і політичних взаємин України з даним регіоном²⁴. Цим обумовлюється необхідність ґрунтовно знати їх історію і культуру, а також вивчати народи східного походження, що населяють Україну, зокрема кримських татар, караймів, кримчаків, тюркомовні етноси, сприяти збереженню їхніх традицій. Ось чому у цій царині велика роль відводиться українським сходознавцям, надбання котрих, як уже зазначалося, стають дедалі вагомішими не лише з погляду візантиністики. Дослідники прагнуть з'ясувати унікальність історії та моделей політичного й соціально-економічного розвитку країн Сходу як у далекому минулому, так і в новітню добу, зокрема Китаю, Японії, Кореї, Індії, Індонезії,

²² Див.: Сергійчук Б., Сергійчук В. На межі двох світів. Українсько-турецькі відносини в середині XVI – на початку XXI ст. – К., 2012. – 320 с.

²³ Див.: Бураков Ю.В. Новітня історія країн Азії та Африки (1945–1992). – К., 1993. – 101 с.; Гон М. Новітня історія країн Азії в повоєнний період. – Рівне, 2000. – 120 с.; Тумаков А.Н., Чижов А.П. Новейшая история стран Восточной Азии (1945–2000 гг.): Учеб. пособ. – Х., 2001. – 179 с.; Кириченко В.П. Новая история країн Азії, Африки та Латинської Америки. – К., 2002. – 168 с.; Козицький А. Новітня історія Азії та Африки: Посібн. у 3 ч. – Ч.1. – Л., 2003. – 430 с.; Ч.2. – Л., 2003. – 430 с.; Ч.3. – Л., 2003. – 430 с.; Сергійчук І.М. Новітня історія країн Азії та Африки (1918 – кінець XX ст.): Посібн. – Суми, 2003. – 288 с.; Лейберов О.О. Новітня історія країн Азії та Африки (1918 – до наших днів): Посібн. – Ніжин, 2011. – 103 с. та ін.

²⁴ Див.: Грушевський М. Нові перспективи // На порозі нової України: Статті і джерельні матеріали. – Нью-Йорк; Л.; К.; Торонто; Мюнхен, 1992. – С.26.

Пакистану, Єгипту, Ірану, Туреччини та ін. Ключове значення мало видання навчальних посібників з історії Сходу, передусім навчально-методичного комплексу В.Рубеля²⁵. Значних змін зазнали оцінки кризових подій на Близькому Сході, в арабському світі (Г.Батенко, Г.Геворгян).

Ряд дослідників заторкнув непрості питання новітньої історії державного будівництва в Латинській Америці (Л.Скворцова, А.Самойленко), арабських країнах (С.Планинда) та у сучасній Африці (І.Опря, Ю.Скороход). Однак наукові здобутки у цій ділянці української історіографії загалом залишаються досить незначними, якщо не враховувати навчальну літературу. А.Козицький, аналізуючи причини скромних успіхів українських істориків у цій сфері, цілком справедливо зазначив, що даються взнаки дефіцит фахівців зі знанням східних і мов латиноамериканських та африканських країн, брак джерел та оригінальної літератури, обмеженість наукових і культурних зв'язків із цими континентами²⁶.

Нові явища й тенденції характерні також для української славистичної історіографії нового і новітнього часу, яка, спираючись на давні національні традиції і набутий досвід, за визначенням С.Віднянського та С.Копилова, дедалі повніше утверджує ідеї не стільки панславізму та слов'янської спільності, скільки самобутності і спорідненості²⁷. Підвищується інтерес істориків до об'єктивного дослідження корінних змін у долі слов'янських народів упродовж ХХ ст.: звільнення від імперської залежності й відновлення ряду національних держав, зародження та розгортання антигітлерівського й антирадянського рухів опору, повалення комуністичних режимів, демократичні перетворення та входження низки слов'янських країн до об'єднаної Європи. Новою рисою славистичних студій є й те, що їхні автори, зокрема Л.Зашкільняк, М.Кріль, В.Яровий та ін., висвітлюють проблеми слов'ян на тлі загальної історії центрально-східноєвропейських і балканських країн²⁸. Нарощуванню історико-славистичних знань сприяють міжнародні наукові конференції, регулярне видання збірників «Проблеми слов'янознавства» (Львів), «Слов'янський вісник» (Рівне), «Slavica Tarnopolensia» (Тернопіль) та ін. У рейтингу за чисельністю праць провідні місця займають проблеми Польщі (Л.Алексієвець, О.Вітенко, Б.Гудь, Л.Зашкільняк, О.Калакура, І.Ципенда, І.Козловський, І.Срібняк, Р.Стрільчук, І.Чорна), Чехії та Словаччини (І.Боровець, Т.Бровченко, С.Віднянський, І.Вовканич, І.Десятничук, М.Кріль, І.Малацай, Л.Новак-Каляєва, Т.Сергієнко, А.Слесаренко, П.Федорчак, О.Цуп, С.Шуміхіна, Ю.Юрійчук). Побачили світ вагомі дослідження з історії південнослов'янських країн (Л.Войтович, Є.Іванов,

²⁵ Рубель В.І. Історія середньовічного Сходу: Курс лекцій. – Вид. 2-ге. – К., 2002. – 624 с.; *Його ж.* Історія середньовічного Сходу. – Вид. 3-тє, доп. і випр. – К., 2002. – 736 с.; *Його ж.* Нова історія Азії та Африки: Постсередньовічний Схід (XVIII – друга половини XIX ст.): Навч. посібн. – К., 2007. – 550 с. та ін.

²⁶ Козицький А. Історія країн Азії, Африки та Латинської Америки // Українська історіографія на зламі ХХ і ХХІ століть: здобутки і проблеми. – С.397.

²⁷ Віднянський С., Копилов С. Головні етапи та особливості розвитку української історичної славистики нового часу // Слов'янські обрії. – Вип.2: XIV Міжнародн. з'їзд славистів (2008 р., Охрид, Республіка Македонія): Доповіді. – К., 2008. – С.92–111.

²⁸ Новітня історія центральноєвропейських та балканських країн: ХХ століття / Відп. редактор В.І.Яровий. – К., 2005. – 816 с.; Історія країн Центрально-Східної Європи (кінець ХХ – початок ХХІ ст.) / Ред. М.М.Кріль. – К., 2008. – 284 с.; Історія Центрально-Східної Європи: Навч. посіб. / За ред. Л.Зашкільняка. – Л., 2009. – 660 с. та ін.

О.Крапивін, Є.Кузнецов, О.Лапшин, О.Лисов, М.Нагірний, В.Павленко, О.Павлюченко, Н.Стрельчук, Ю.Шахін). Окремо варто назвати ґрунтовну працю відомого болгариста В.Чорнія²⁹, яка заповнила дуже помітну прогалину в українській історіографії, представивши понад 1300-літню історію болгарського народу. Водночас можна солідаризуватися з міркуваннями М.Кріля про нерівномірність дослідження ареалу слов'янських народів. За його оцінкою, найбільш вагомими здобутками характеризуються українська полоністика та богемістика, помітними є надбання словакістики та болгаристики. Натомість лише поодинокі публікації маємо з історії сербів, хорватів, македонців, словенців³⁰. До цього переліку можна додати боснійців та чорногорців.

У контексті української славістики все ще залишаються на маргінесі замовчувані або спотворювані в радянські часи проблеми історії Росії та Білорусії, особливо новітньої. Скажемо відверто: російській історії присвячено невинувато мало праць. Здебільшого це дисертаційні роботи і статті з окремих проблем, оскільки до розпаду СРСР вона майже не виокремлювалась як самостійний об'єкт історичного пізнання, а в дореволюційній та радянській історіографії, як справедливо зазначила Н.Лешкович, було створено багато міфів і стереотипів, особливо пов'язаних із початковим етапом історії Росії («київська спадщина», «татаро-монгольське ярмо», «споконвічна приреченість Москви стати центром політичного об'єднання північно-східних народів», «добровільне входування неросійських народів до складу імперії» та ін.), частину яких успадкувала російська історична наука пострадянських часів³¹.

У сучасній українській історіографії переважають сюжети, пов'язані з імперськими амбіціями Москви, утвердженням монархічного режиму та розширенням території Росії (В.Дибенко, А.Крюков, О.Стрілюк), репресивною політикою комуністичного режиму, яка мала катастрофічні наслідки як для України, так і для власне Росії (С.Білокінь, С.Кульчицький, Ю.Шаповал), зі ставленням білої і більшовицької Росії до українських національних урядів періоду 1917–1921 рр.³² (О.Бойко, Ю.Булгаков, В.Верстюк, Т.Осташко, Р.Пиріг, О.Рєєнт, О.Рубльов, В.Солдатенко, Ю.Терещенко та ін.), з російсько-українським воєнним конфліктом цих років (Л.Гарчева, В.Єшпанов, М.Ковальчук, О.Несук), з Другою світовою війною (М.Коваль, В.Косів), з перебудовними процесами, відновленням державності Росії та сучасними українсько-російськими відносинами (Т.Батенко, П.Вичівський, Д.Євтушенко, І.Мельничук, В.Ткаченко, І.Ткаченко).

Як започаткування узагальнюючих праць пошуково-аналітичного плану може розглядатися тритомник «Україна і Росія в історичній ретроспективі», підготовлений за редакцією В.Литвина. Автори кожного з томів намагалися системно розглянути наскрізні проблеми історії України, включаючи проекти доби

²⁹ Чорній В.П. Історія Болгарії. – Л., 2007. – 463 с.

³⁰ Кріль М. Історична славістика в Україні // Українська історіографія на зламі XX і XXI століть: здобутки і проблеми. – С.362.

³¹ Лешкович Н. Дослідження історії Росії (період від давнини до кінця XVIII ст.) // Українська історіографія на зламі XX і XXI століть: здобутки і проблеми. – С.363.

³² Нариси історії Української революції 1917–1921 рр.: У 2 кн. / Авт. кол. В.Ф.Верстюк (кер.) та ін. – Кн.1. – К., 2011. – 340 с.

Московського царства і Російської імперії (В.Верстюк, В.Горобець, О.Толочко), радянського періоду (В.Гриневич, В.Даниленко, С.Кульчицький, О.Лисенко), з'ясувати тенденції розвитку українсько-російських взаємин в умовах утвердження суверенітету і незалежності обох держав, проаналізувати різні вектори їх зовнішньої політики і шляхи трансформації пострадянських суспільств (С.Кульчицький, Б.Парахонський)³³. На жаль, суперечливі процеси державотворення в Російській Федерації тут лише окреслено, а їх поглиблене дослідження ще не отримало логічного продовження в наступні роки. Не спромоглися українські науковці створити власний підручник з історії Росії для системи освіти України. Очевидно, має рацію Т.Полещук, стверджуючи, що нинішня ситуація в українській історичній науці поки що не сприяє заохоченню займатися русистикою і цей напрям – у більшій мірі перспектива, аніж реальність³⁴.

Поодинокий характер мають дослідження з історії Білорусії (І.Стрикун, А.Трофимчук), але їх значення дуже важливе, оскільки у самій цій країні продовжується маніпуляція суспільною свідомістю шляхом радянсько-пропагандистського трактування минувшини білоруського народу. Багато тут належить зробити центру дослідження історії Білорусії, створеному в Інституті української археографії та джерелознавства імені М.Грушевського НАН України (керівник – проф. Ю.Мицик).

Загалом, українські історики надто стримані в дослідженні пострадянського простору: дуже мало праць про Азербайджан, Вірменію, Грузію, Казахстан, Молдову, Туркменію, Узбекистан, прибалтійські держави Естонію, Латвію і Литву.

З історією зарубіжних країн тісно пов'язаний розділ знань, який прийнято називати міжнародними відносинами і зовнішньою політикою держав. Новітня історіографія розглядає міжнародні відносини як систему політичних, соціальних, культурних, військових, правових та інших зв'язків між державами і народами. Кожна із цих складових має історичний сегмент, а значить і належать до завдань історієписання. По мірі посилення євроінтеграційних процесів України зростає інтерес українських істориків до історії міжнародних відносин. На це справедливо звернув увагу Р.Сирота, зазначивши, що цей напрям дедалі рельєфніше виступає як міжнародна історія («International History») ³⁵. У низці досліджень ³⁶ аналізуються зміни у світі після краху комуністичних експериментів, розпаду СРСР і соціалістичного табору, простежуються трансформації в колишніх сателітах СРСР у Центральній і Східній Європі, європейська

³³ Україна і Росія в історичній ретроспективі: У 3 т. / За ред. В.М.Литвина. – К., 2004. – Т.1: Українські проекти в Російській імперії. – 304 с.; Т.2: Радянський проект для України. – 531 с.; Т.3: Новітній український державотворчий процес. – 327 с.

³⁴ Полещук Т. Вивчення історії Росії XIX–XX ст. // Українська історіографія на зламі XX і XXI століть: здобутки і проблеми. – С.376.

³⁵ Сирота Р. Студії з історії міжнародних відносин XX століття // Українська історіографія на зламі XX і XXI століть: здобутки і проблеми. – С.325–330.

³⁶ Коппель О.А., Пархомчук О.С. Міжнародні відносини XX сторіччя. – К., 1999. – 255 с.; Їх же. Міжнародні системи та глобальний розвиток: Навч. посібн. – К., 2004. – 314 с.; Їх же. Міжнародні відносини XX століття. – К., 2005. – 260 с.; Міжнародні відносини та зовнішня політика (1980–2000 рр.): Підруч. / Л.Ф.Гайдуков, В.Г.Кремень, Л.В.Губерський та ін. – К., 2001. – 621 с.; Крушинський В.Ю., Манжол В.А. Міжнародні відносини та світова політика: 1945–1980: Навч. посібн. – К., 2007. – 192 с. та ін.

інтеграція країн Балтії (В.Завадський), причому, як правило, під кутом зору значення їх досвіду для України.

Дослідники аналізують нові реалії міжнародних відносин, які склалися на межі тисячоліть, звертаючись водночас до історичного досвіду та уроків минулого, висвітлюють міждержавне співробітництво в рамках ООН, ЄС, Вишеградської четвірки, НАТО (Т.Брежнєва), осмислюють роль руху неприєднання у системі міжнародних відносин (О.Ляшенко, М.Матювка) тощо. При цьому чи не найбільша увага зосереджується на двосторонніх відносинах та зв'язках, зокрема українсько-британських (О.Гончаров, А.Грубінко), українсько-болгарських (В.Павленко), українсько-італійських (Є.Перепелиця), українсько-ізраїльських (О.Балера), українсько-китайських (Т.Ілюк), українсько-німецьких (П.Барвінська), українсько-польських (І.Дерев'янка), українсько-російських (С.Борисенко), українсько-словацьких (Т.Сергієнко), українсько-турецьких Ю.Кочубей, Б.Сергійчук, Ф.Туранли та ін. Цей напрям вартий продовження, але хотілося б застерегти дослідників від механічного перенесення напрацьованих схем на інші країни, адже відносини з будь-якою державою мають свою специфіку і, власне, її й треба виявляти та досліджувати.

Отже, примітною рисою української історіографії 90-х рр. ХХ – першого десятиріччя ХХІ ст. є повернення до її традиційного зацікавлення історією зарубіжних країн, і не тільки сусідніх. Значно збільшилася чисельність дослідників всесвітньої історії, поряд із представниками старшого й середнього поколінь з'явила про себе нова, ідеологічно необтяжена генерація молодих учених, сформувалися нові наукові осередки і школи, збагатилася тематика досліджень. Особливо слід вітати знакову подію – створення Інституту всесвітньої історії НАН України, який, судячи з повідомлень, передусім його директора проф. А.Кудряченка, має солідну програму наукових досліджень. Хочеться, щоб інститут узяв на себе прогностичне програмування науково-дослідних робіт як складову їх координації, налагодив співпрацю з університетськими центрами досліджень із урахуванням їх досвіду і наукових інтересів. Це важливо, оскільки спостерігається розпорошення інтелектуальних сил на дрібні і другорядні теми, процвітає дублювання проблематики дисертаційних робіт, не кажучи вже про студії у форматі наукових статей. Інститут покликаний надавати науково-методологічну допомогу вишівським історикам, активніше впливати на якість докторських і кандидатських дисертацій, методологічну діяльність спеціалізованих вчених рад з їх захисту. Не можна вважати нормальним, що на деяких радах захищаються теоретично слабкі роботи, з обмеженою джерельною базою і незначним внеском у приріст наукових знань. У ході ознайомлення та аналізу тематики захищених дисертацій за спеціальністю «Всесвітня історія» впадає у вічі, що серед них є немало робіт, які мали б розглядатися за фахом «Історія України». Це стосується, зокрема, дисертацій, присвячених зовнішній політиці України, історії Криму, Закарпаття, Буковини, Галичини та Волині.

За минулі роки набагато розширилася географія країн, які стали об'єктом дискурсів українських науковців, урізноманітнилися проблематика досліджень, помітно збагатилась їх джерельна база за рахунок залучення іноземних документальних та літературних джерел. Рельєфнішим став український контекст

дослідження світового й регіонального історичного процесу, урізноманітнилися міжнародні контакти українських істориків і появилися нові форми їх співробітництва із зарубіжними колегами. Відбулася своєрідна «ревізія» методологічного інструментарію дослідження зарубіжної історії, утверджується відхід від ідеологічних схем радянської історіографії, хоча рецидиви деяких оціночних стереотипів, збанкрутілих міфологем і упереджених підходів все ще мають місце й сьогодні.

Сучасній українській історіографії все ще властивий дефіцит на фахівців і авторитетні наукові школи з історії зарубіжних країн, повільно засвоюється цивілізаційна модель світової історії, модерні й постмодерні методологічні орієнтири на осягнення культурно-духовних цінностей інших народів в антропологічному вимірі.

Звичайно, формат журнальної статті не дозволяє глибше і докладніше розглянути відображення в новітній українській історичній науці історії зарубіжного світу. Її надбання за два останні десятиріччя настільки суттєві та важливі, що варті ґрунтовного монографічного дослідження, принаймні на рівні дисертаційної роботи. Зі свого боку зазначимо: закладено потужне підґрунтя для подальших досліджень історії усіх епох, усіх континентів і багатьох країн світу, особливо історії порубіжних з Україною держав. Назвемо лише деякі проблеми, що варті більшої уваги українських істориків.

По-перше, осягнути зарубіжний світ у всіх його часопросторових вимірах і динаміці українські історики зможуть лише на засадах оновлення методології історичного пізнання. Ідеться не про механічне перенесення на український ґрунт західних постмодерністських моделей історієписання, а про їх критичне осмислення і творче засвоєння тих його методик, які дозволяють осягнути світ як цілісність у всіх його розмаїтостях і суперечностях. Тут не обійтися без синергетичного підходу як теорії і способу самоорганізації наукової системи шляхом міждисциплінарних досліджень, поєднання гуманітарного і природничо-географічного компонентів історичного пізнання.

По-друге, від інтелектуальних зусиль і напрацювань українських істориків залежить не просто присутність українського компонента у світовій історії, а глибоко наукове розкриття феномену України в контексті світових цивілізацій. Після багатьох десятиліть сприйняття українським суспільством зарубіжної історії через призму партійно-класового та великодержавницького підходів створилися умови для її наукової інтерпретації. Водночас виникла унікальна можливість представити українську історію не як додаток до історії Росії, а як історію самодостатньої та повноцінної держави зі своїм самобутнім досвідом (позитивним і негативним).

По-третє, українська історична наука, її потужний творчий потенціал має подолати рештки синдрому провінціалізму і вийти на більш широкий простір співпраці з зарубіжними колегами, ініціювати виконання спільних міжнародних проєктів. Особливо це стосується історії тих держав, до складу яких на тих чи інших етапах входили українські землі, а також країн, де в минулому, або за два останні десятиріччя сформувалися численні українські діаспори. Кожен українець у праві мати можливість ознайомитись з українською версією історії

держав, з якими наша країна має дипломатичні відносини або готується до їх встановлення, адже без цього важко виробити науково виважені та обґрунтовані орієнтири зовнішньої політики.

І, нарешті, вочевидь назріла необхідність на державному рівні підвищити роль Українського національного комітету істориків у міжнародному співробітництві, зокрема участі в діяльності Міжнародного комітету історичних наук, у проведенні міжнародних конгресів істориків, в організації міжнародних наукових конференцій та методологічних семінарів. Необхідно також розширити реальні можливості для стажування вітчизняних істориків у зарубіжних країнах, надання стипендій та ґрантів, а також прискорити реформування системи історичної освіти і підвищення якості підготовки вітчизняних фахівців із всесвітньої історії. Тут вони вправі очікувати на допомогу й підтримку з боку держави, громадськості та меценатів.

Cleared up in the article are certain new tendencies of the Ukrainian historiography at the time of independence regarding the foreign history. Author considers the activity of lead Ukrainian historians, scientific centres and historical schools; analyses the main directions and themes of studies, the most important works on world history in terms of Ukraine-centrism. The gaps are marked out; the actual issues for the future researches of the foreign world are formulated.

